

PAPER DETAILS

TITLE: MANTIK VE TARİH

AUTHORS: Sezai ÖZTAS,Ömer Faruk METE

PAGES: 119-128

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1102554>

MANTIK VE TARİH¹
İsmail Hami [DÂNİŞMEND]²

Çeviriyazı:

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ³
Araş. Gör. Ömer Faruk METE⁴

Hem bizde, hem Avrupa’da tarihi tenkit edenler var.^[5] Fakat bu “tenkit”i, bir hadiseye tesir eden esbap ve sevâikin mümkün olduğu kadar izhârı, bir şahsı bir tarz-ı harekete sevk eden müessirâtın keşfi manasından ziyade, muâheze şeklinde telakki etmelidir: birçok vekâyi’de mantikî bir teselsül, idrâke muvâfık bir tarz-ı tekevvün bulmak, eşhâsın harekâtında mutlaka akıl ve fikir eseri görmek istiyorlar ve bir taraftan da tarihi bu nazariyenin pek hâricinde buldukça, yazdıkları kitaplarla söyledikleri sözler ekseriyâ eşhâsa ta’rız ile hâdisâtı tenkide inhisâr ediyor! Bununla beraber tarihin bugün artık bir felsefesi var, fakat henüz sahası pek dardır, ve hususiyle hâdisâtın hutût-ı cereyanıyla aklın tasavvur ettiği hatt-ı mücerret arasında tenâkuz ve fark irâesi, felsefe-i tarihe sığmaz: bu fark ancak o felsefe ile o tenkit arasında vardır.

119

... Tarih tenkit edilmez, ve tarihte mantık yoktur.

Bu esâsı, hâdisâta ve eşhâsa taalluku itibariyle, iki nokta-i nazardan tetkik etmek icap eder. Akıl ve mantığa münâfi gelmek ve lâ-alet-ta’yin olmak şartıyla, evvela birkaç vak’a intihâp edebiliriz:

- Fransa, hâkimiyet-i milliye yolunda yıllarca ihtilâl içinde kaldıktan ve nihayet muvaffak olduktan sonra, neden hürriyetini Napolyon’un istibdadına feda ve nasıl krallıktan kurtulup imparatorluğu kabul etmişti? Efendilikten uşaklığa tav’an tenezzül demek olan bu hâdiseyi akıl ve mantık elbette kabul

¹ *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, Sene 1, Numara 25, 29 Cemaziyelahir 1335 (21 Nisan 1917), s. 425-427.

² İsmail Hami DÂNİŞMEND, Türk tarihçi ve Türk dili araştırmacısı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: *DİA*, c. 8, s. 465-467.

³ Doçent Doktor, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı, , Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, sezaioztas@hotmail.com

⁴ Araştırma Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, omete@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6568-2984

⁵ Mesela Süleyman Nazif Bey, geçen gün tarihin kâmilten tenkit olduğunu söyleyiverdi.

etmez. Fakat bugünkü münekkitlerde olan bu iki meziyetin o zamanki Fransız milletinde kalmamış kadar eksildiği ve ihtilâlin perişanlıklarından bıkıp demir bir pençe altında muntazam bir esaret hicranına düştükleri düşünülürse, bu hikmet kolayca anlaşılır. Eğer Bonapart'ın yaptığı cürüm ise, bütün Fransa da şerik-i cürmüdi! Napolyon, Saint [H]elena'da söylediği şu cümle ile bu noktayı pek güzel izah etmiştir: “Fezâil de, rezâil de hep hâdisâtın tesiriyle oluyor!”

Papaların riyasetindeki vahdet-i diniyye zamanında Avrupa'nın bugünkü müstemlekâtı yoktu; reformun intişârını takip eden tefrika devrinde ise, kıtaların istimlâkı büyük bir süratle tahakkuk etmişti! Halbuki umumiyetle vahdetin kuvvet, tefrikanın da zaaf intâç ettiği malum olmasına göre, Avrupa diğer kıtaâtı devr-i ittihâdında istimlâk edebilmeliydi!...

Bilhassa Fransa ihtilâlinde, mesele nazariye sahasından fiiliyâta da intikâl etmiş, ve bilfiil tarihe mantık tatbik edilmek istenilmişti: Mesela, insanlar sade devr-i vahşetlerinde safvetle mümtâz olduklarından, ve ondan sonraki zaman kamilen sakâmet ve fezâhatle dolduğundan, milletin mâzî ile mevcut olan bütün alakasını kesmek teşebbüsünde bulunmuşlardı. Yeni bir mebd-i tarih ittihâzı, yeni bir takvim icadı, yeni mevsim ve ay isimleri ihtirâ'ı hep bu siyaset-i hayâliyenin mahsulatıydı! Hakikaten fenâlıktan dönmek kadar dünyada mantıkî bir hareket tasavvur olunamaz. Fakat bunu yapanlar kendileri bile o mâzînin tesiriyle meydana çıktıklarını, ve ona karşı gitmenin de ona tâbi olmak demek olduğunu düşünmüyorlardı.

Eğer tarihte mantık olsa idi, ihtilâl erkânı teşebbüslerinde muvaffak olurlar ve koydukları isimler devam ederdi!

Bizim Doksan Üç Muhârebesinden evvel, Osmanlı tamâmiyet-i mülkiyesi'nin muhâfazası İngiltere'nin an'anâtından olduğu halde, İngiliz memurları Balkanları ateşleyip muharebeyi âdeta ihdâs etmişlerdi! O zamanki İngiliz menfaati bu hareketle tenakuz teşkil ediyordu. Mantık itibâriyle bu hâdise pek kolay tenkit olunabilir, ve İngilizlerin belâhati katıyyet kesb eder! Fakat Rusya'nın o sırada Hind'i tehdit ettiği ve harekete hazırlandığı düşünülürse, bu tedbirin Avrupa'da Moskofların başına gâile çıkarmak gibi bir ehven-i şer olduğu pek kolay anlaşılır. Bu da ispât eder ki, tarihin Balkanlardaki gayri ma'kul inkişâfâtına İngiliz menfaati değil, hiçbir kuvvet mâni olamazdı. Tarihte ne varsa mutlaka olacaktı, ve hâdisâtın başka bir şekil alması imkân haricinde idi!

*

* *

Eşhâsın icraatı da başka türlü muhâkeme edilemez. Mesela ihtilâl-i kebîrin sergerdeleri sıra ile hep yekdiğerini öldürmüşlerdi! Bunların katili de, maktulü de fikrinden ziyade hâdisâtın tesiriyle hareket ettiğinden, kâbil-i tenkit olamaz: Faraza Robspiye’i ta’ayyüb etmektense, hangi müessirâta tâbi olduğunu keşfetmek daha doğru olur. “Hikmet-i hükûmet” isminde bir kuvvet vardır ki, O, hangi ictimâda, hangi meslek-i ictimâîye sahip olursa olsun, mevki’-i iktidara çıkan her ferdi kendine râm eder; 1848 ihtilalini amelenin sefaleti hazırlamış, ve Arago ile Lodro Rollen gibi avâm ordusu sergerdelerinden bir heyet-i icrâîye vücûda getirmişti. Bunlar, ameleiy açlıktan kurtaracaklardı: fakat hükûmet hesabına milli darü’s-sınâalar ihdâsına rağmen, bir müddet sonra hazineye para kalmayınca, hükûmet artık fabrikatörlük edemediğinden yüz elli bin amele yine aç kalmış ve yine ihtilal etmişti! Mantık erbâbı, sosyalist olduğu halde ameleiy aç bırakan o zamanki eşhâs-ı hükûmeti ne kolay tenkit edebilir!...

1879’da, Mac Mahon Fransa cumhuriyeti riyasetinden istifa edince, yerine (Jules Grevy) intihâp olunmuştu: hâlbuki bu adam 1848 buhranı esnâsında cumhuriyet riyasetinin ilgâsını va’az etmekle meşhur idi!

Algadir (Agadir) hâdisesinden sonra, Fransa hükûmeti Almanya ile 4 Teşrinisani 1911 Marakeş itilâfını akde mecbur olmuştu. O zaman reis-i vükelâ Mösyö Caillaux idi; bugün reis-i cumhur olan Poincare, bu muâhededen dolayı Caillaux’ya şiddetli surette hücum edip iskât etmiş, ve nihayet yerine kendisi geçince aynı muâhedeyi derhal ayân ve mebusâna tasdik ettirmişti! Tenkit edildiği surette hareket kâbil olsa, herhalde Poincare o zaman muâhedeyi tasdik ettirmezdi.

Bazen en müfrit sosyalistler bile, mevki-i iktidara geçince, eski hülyâlarına veda edip hikmet-i hükûmete sarılmaktan başka çare bulamıyorlar. Her memleketin muhtelif meslekte belki yüzlerce fırkaları olduğu halde, hükûmetler, herhangisinin elinde olursa olsun, ancak iki siyasetten birine ittibâ etmek vaziyetindedir: ya muhâfazakarlık, ya teceddüd-perverlik...

Tarihin eşhâsı, bir piyesin aktörlerine benzer: mukadderâtın onlara ezberlettiği rollerden başka bir şey yapamazlar. Kâbil olsa idi, Napolyon yapardı.

Balkanların tarih-i siyâsisine ait bir kitapta, bilahare dâhiliye nâzırı olan bir gospodin’in, mebus olmak için daire-i intihâbiyesinde ahaliye îrat ettiği şayan-ı dikkat bir nutuk vardı: müstakbel nâzır, etrafındaki köylülere birçok şeyler arasında bir de köprü yaptıracağını va’ad eder. Sâmi’in biri köyün nehri olmadığını ihtâr edince, gospodin: - Size bir de nehir getirteceğim! demiş...

Eşhâs-ı tarihiyenin tenkidinde, bu mebusun bu va'adiyle muhâl olan neticesi pek güzel bir mîyar-ı itidâl olabilir.

İsmail Hami [Dânişmend]

MANTIK VE TARİH

(Sadeleştirilmiş Hali)

Hem bizde, hem Avrupa'da tarihi eleştirenler var. Fakat bu "eleştiri", bir olaya tesir eden sebeplerin mümkün olduğu kadar ortaya çıkarılması, bir kişiyi bir harekete sevk eden etkileri meydana koymaktan ziyade, ayıplama şeklinde anlaşılmalıdır.

İnsanlar birçok olayda mantığı, birbirini takip eden ve hakikati anlamaya uygun bir oluşum olarak bulmak istiyor ve kişilerin hareketlerinde mutlaka akıl ve fikir eseri görmek istiyorlar. Tarihi bu bakış açısının uzağında buldukça, yazdıkları kitaplar ve söyledikleri sözler genelde kişileri ve olayları eleştirmekten öteye geçmiyor!

Bununla beraber tarihin bugün artık bir felsefesi var, fakat henüz sahası oldukça dardır. Ancak özellikle olayların gerçekleşme çizgisiyle aklın tasavvur ettiği soyutlama çizgisi arasında fark görülmesi, tarih felsefesine sığmaz, bu fark ancak o felsefe ile o eleştiri arasında vardır.

Tarih eleştirilmez ve tarihte mantık yoktur.

Bu temeli, olaylar ve kişilerle ilişkisi itibariyle, iki açıdan incelemek gerekir. Akıl ve mantığa ters gelmek ve gelişi güzel olmak şartıyla öncelikle birkaç olay seçebiliriz:

- Fransa, milli hâkimiyet yolunda yıllarca ihtilâl içinde kaldıktan ve nihayet başarılı olduktan sonra, neden özgürlüğünü Napolyon'un baskıcı rejimine feda etmişti ve nasıl krallıktan kurtulup imparatorluğu kabul etmişti? Kendi isteğiyle efendilikten uşaklık mertebesine inmek demek olan bu hâdiseyi akıl ve mantık elbette kabul etmez. Fakat bugünkü eleştirmenlerde olan bu iki meziyetin o zamanki Fransız milletinde yok denecek kadar az olduğu ve ihtilâlin perişanlıklarından bıkip demir bir pençe altında tam bir esaret altına düştükleri düşünülürse, bu hikmet kolayca anlaşılır. Eğer Bonapart'ın yaptığı suç ise, bütün Fransa da bu suça ortak! Napolyon, Saint Helena'da söylediği şu cümle ile bu noktayı oldukça güzel izah etmiştir: "Fazilet de, rezalet de hep hadiselerin tesiriyle oluyor!"

Papaların yönetimindeki mezhep birliği zamanında Avrupa'nın bugünkü sömürgeleri yoktu, reform hareketlerinin genişlemesini takip eden mezhep

ayrılığı sürecinde ise, yeni keşfedilen kıtaların işgali büyük bir süratle gerçekleşmişti! Halbuki genellikle birliğin kuvvet, dağılmanın ise zayıflık olduğu bilindiğine göre, Avrupa'nın keşfettiği kıtaları, mezhep birliği yaşadığı dönemde işgal edebilmesi gerekirdi!...

Bilhassa Fransa ihtilâlinde, mesele teoriden fiiliyata da aktarılmış ve bilfiil tarihe mantık tatbik edilmek istenilmişti. Mesela, insanlığın ilk devirleri daha temiz ve saf olduğu halde sonraki dönemlerde kötülükler arttığından, geçmiş ile olan bütün alakanın kesilmesine teşebbüs edilmişti. Yeni bir tarih başlangıcını kabul etme, yeni bir takvim icadı, yeni mevsim ve ay isimleri icat etme hep bu maksadın ürünleriydi! Yapılan kötü bir işten dönmek kadar mantıklı bir hareket daha düşünülemezdi. Fakat bunu yapanlar kendileri bile geçmişin tesiriyle var olduklarını ve ona karşı koymanın da ona tâbi olmak demek olduğunu düşünmüyorlardı.

Eğer tarihte mantık olsaydı, ihtilalin önde gelenleri teşebbüslerinde başarılı olurlardı ve yaptıkları işler de devam ederdi!

Doksanüç Harbi'nden önce, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması İngiltere'nin genel politikası olduğu halde, İngiliz devlet adamları Balkanlardaki halkı kışkırtıp adeta savaş çıkarmışlardı! O zamanki İngiliz menfaati bu hareketle çelişiyordu. Mantık itibariyle bu olay eleştirilebilir ve İngilizlerin ahmaklığı gün yüzüne çıkar! Fakat Rusya'nın o sırada Hindistan'ı tehdit ettiği ve harekete hazırlandığı düşünülürse, İngilizlerin yaptığı bu hareketin Rusların dikkatini Avrupa'da bir bölgeye çekerek menfaatlerine daha uygun olanı yaptıkları kolayca anlaşılabilir. Bu da ispat eder ki, Balkanlardaki bu hadiseler İngiliz menfaati değil, hiçbir kuvvet mâni olamazdı. Tarihte ne varsa mutlaka olacaktı ve olayların başka bir şekil alması imkânsızdı!

*

* *

Tarihteki kişilerin icraatı da başka türlü değerlendirilemez. Mesela Fransız İhtilali'nin baş aktörleri sırayla birbirlerini öldürmüşlerdi! Bunların katili de, maktulü de fikirlerinden ziyade olayların tesiriyle hareket ettiklerinden, eleştirilemez. Örneğin Robspiyer'i ayıplamaktansa, nelerden etkilendiğini ortaya çıkarmak daha doğru olur. "Devlet aklı" isminde bir kuvvet vardır ki, o, hangi görüşe, hangi amaca sahip olursa olsun, iktidara çıkan her ferdi kendine bağlı kılar. 1848 ihtilalini işçinin sefaleti hazırlamış ve Arago ile Lodro Rollen gibi avâm ordusu öncülerinden bir meclis meydana gelmişti. Bunlar, işçiyi açlıktan kurtaracaklardı, fakat hükümet hesabına milli sanayilerin kurulmasına rağmen, bir müddet sonra hazineye para

kalmayınca, hükümet artık fabrikatörlük yapamadığından yüz elli bin işçi yine aç kalmış ve yine ihtilal yaşanmıştı! Mantıkla hareket eden kişiler, sosyalist olduğu halde işçiyi aç bırakan o zamanki hükümeti kolayca eleştirebilir!...

1879'da, Mac Mahon Fransa cumhurbaşkanlığından istifa edince, yerine Jules Grevy seçilmişti, hâlbuki bu adam 1848 buhranı sırasında cumhuriyet sisteminin kaldırılması için uğraşmasıyla meşhurdur!

Algadir (Agadir) hadisesinden sonra, Fransa hükümeti Almanya ile 4 Kasım 1911 Marakeş anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı. O zaman başbakan Mösyö Caillaux idi; bugün cumhurbaşkanı olan Poincare, bu anlaşmadan dolayı Caillaux'ya şiddetle muhalefet etmiş ve görevinden ayrılmak zorunda bırakmıştı. Sonrasında yerine kendisi geçince aynı anlaşmayı derhal yöneticilere ve vekillere onaylatmıştı! Eleştirdiği şekilde hareket etmek mümkün olsaydı, herhalde Poincare o zaman vekillere anlaşmayı onaylatmazdı.

Bazen en koyu sosyalistler bile, iktidara gelince, eski hayallerine veda edip devlet aklına sarılmaktan başka çare bulamıyorlar. Her memleketin çeşitli görüşte yüzlerce partisi olduğu halde, hükümetler, hangisinin elinde olursa olsun, ancak iki siyasetten birine tabi olmak durumundadır, ya muhafazakârlık, ya modernizm...

Tarihin ele aldığı kişiler, bir piyesin aktörlerine benzer, kaderin onlara ezberlettiği rollerden başka bir şey yapamazlar. Mümkün olsaydı herhalde Napolyon yapardı.

Balkanların siyasi tarihini ele alan bir kitapta, sonraları içişleri bakanı olan bir beyefendinin, milletvekili olmak için seçim bölgesinde insanlara hitap ettiği dikkate değer bir konuşması vardı. Müstakbel bakan, etrafındaki köylülere birçok şey arasında bir de köprü yaptıracağını vaat ederken konuşmayı dinleyenlerden biri köyün nehri olmadığını söyleyince, bu beyefendi: - Size bir de nehir getirteceğim! demiş...

Tarihî şahsiyetlerin eleştirisinde, bu milletvekilinin vaat ettiğiyle, gerçekleşmesi imkânsız olan sonucu oldukça güzel bir örnek olabilir.

İsmail Hami [DÂNİŞMED]

Ekler 1 Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, Sene 1, Numara 25, 29
Cemaziyelahir 1335 (21 Nisan 1917), s. 425-427.

ادبیات عمومیہ مجموعہ سی

ہفتہ لقی سیاسی ، ادبی و علمی غزلیہ در .

جلد : ۱

سنہ : ۱ ۲۹ جمادی الآخر ۱۳۳۵ جمعہ ابرتسی ۲۱ نیشان ۱۹۱۷ نومبر ۲۵

استانبولزہ دائر

فائق عالی بک افندیك لاله دورینہ خاٹہ اولہرق یازدینی
مسائلہ منظومہ دن بر قاج صحیفہ :

ندیم

بک آرز زماندہ نہ کاشانہ لر ، نہ جنتلر
وجودہ کلدی . . . سزک سایہ کزدہ . . .
ابراہیم پاشا

یوق ، بابیلان

تصویراتک آنجیق مقدماتی . . . زمان

مساعد اولسہ . . .

— بر تفکر دن صوکرہ —

بوکونلر باشمده غائلہ لر

تعاقب ابتدی وایتمکده . . . تہیہ . . .

ندیم

ہمپی کچر .

ابراہیم پاشا

کچر ، ویزدہ برابر . . . ندیم افندی حیات

آقان صولر کی بیلدز نہ در سکون وثبات .

سنک بونشہ گہ ، لاقید اضطراب وکدر .

خیال وحسکہ بیلہ ک کوکل نہ ضبطہ ایدر .

ندیم

باشام ، وزیر نجیم ، ولی نعمتہ آہ

اولونجه بختک انجام کاری نطاک سیاه ،

براق ، ندیم نزارک خیال شوخندن

بوکر بہ خانہ دہ تر قاج ترانہ خندان

یاریسکی نسل کدرنا کہ ارمغان اولسون ؟

بچون ترانہ شاعر بوتون فغان اولسون ؟

فن شکائی آلدی . تهندن اول مصلحتی تدبیر ایدنلر یوق دکلدی . فن ویا نظریه محیطک مبشرلرندن
یری اولیق اوزره علامه بوقلمون ابن خلدونده ذکر ایدرسه ک ناکورلغه مخالف بر حرکتده
بولونش اولورز . فی الواقع یر چوق زواشد وتواقص ، حقائق وترهات ، منقولات وخرافات ،
عندیات وطنیات ایچنده یومورخک کسکین یر کوز ایله کوردیکی نقاطده واردر . مقدمه ابن
خلدونده آئیده کی مطالب جای نظردر : ۳نجی مقدمه : « حرارت وبرودته معتدل اولان اقلیملر
ایله اهتدالین خارج اقلیملرک احوالی وبونلرده ساکن اولان نوع بشرک الواننده هوانک تأثیری
وخی آدمک سائر احوال کنیره سی » ؛ ۴نجی مقدمه : « اقالیم سبعة هواسنک ایدان واجسادده
والوان واعراضده تأثیری مثللو اهاالینسک خلق وسیرت ومشرط وطبیعتلرنده دخی تأثیری اولدینی » ؛
۵نجی مقدمه : « معموره ربع مسکونده حصص ورخا وقطع وغلا ایله مختلف اولان بلاد ایله
قلت اکمل وکثرت غدانک طوائف خی آدمک ایدان واخلالنده تأثیری . » انکلیز مشاهیر تاریخ
تویسانندن طوماس [باقل Thomas Buekle] دارویش [و] سپه نسر [ک نظریاتنه معادل
اصولاتی تاریخنه ادخال ایتشدی .] ولادتی ۱۸۲۶ ، وفاتی ، شامده ۱۸۶۲] . تن] ده
۱۸۲۸ ده طوغمش ایسه ده ۱۸۹۳ ده تولدیکندن نظریه یی تعقیقه کندیسنندن مؤخردر .
حالبوکه تونسل ابن خلدون یلدریم بابزید وتیمور عصری رجالندن [م ۱۴۰۰ هـ ۸۰۰ سنه لرینه
طوغری] اولدیغندن هر حالده نظریه سنک قیمتی زیاده در . باقل وتهندن درت بیجی عصر اول
یومطالعاتی تدبیر ایدن ابن خلدونک حقایقه قاریشیدر دینی ترهات ایسه « محیط » ک صنع و اثری
اولملغه عفو اولونه بیلیر . [*]

میرزا نوری

[*] پیری زاده صاحب افندی [پیری زاده محمد صاحب ک مرحومک جد اعلاسی] مقدمه
ابن خلدونک ایکی جلدی ، وقعه نویس قضیللو جودت افندی [جودت باشا] صوک جلدی
ترکجه به ترجمه ایتیلردر . بحث اولونانی ماده ایچون برنجی جلدک ۱۴۳نجی صحیفه سنندن ۱۵۶نجیسنه
قدر مطالعه سی لازمدر . [ابن خلدون ومحیط نظریه سی] فطین وفعال بر ترک شاکردی ایچون
کوزل بر [دوکتورا] تهزی زمینی تفکیل ایدر .

منطق و تاریخ

هم بزده ، هم آوروپاده تاریخی تنقید ایدنلر وار [*] . فقط بو « تنقید » ی ، بر حادثه یه
تأثیر ایدن اسباب وسواشک ممکن اولدینی قدر اظهاری ، بر شخصی بر طرز حرکت سوک ایدن
مؤثراتک کتفی معناسندن زیاده ، مؤاخذه شکلنده تاقی ایتلیر : بر چوق وقایعه منطق بر تسلسل ،
ادراکه موافق بر طرز تکون بولق ، اشخاصک حرکتلر مطلقا عقل وفکر اثری کورمک ایستیورلر
و بر طرفندن ده تاریخی بونظریه ناک پله خارجنده بولدیجه ، یازدقلری کتابلرله سوبله کلری سوزلر
اکثریا اشخاصه تعریض ایله حادثاتی تنقیده انحصار ایدیور ! بونکله برابر تاریخک بوکون آرتق
بر فلسفه سی وار ، فقط هنوز ساحسی پک دارد ؛ وخصوصیه حادثاتک خطوط جریانیه عقلک
تصور ایتدیکی خط مجرد آراستنده تناقض و فرق آرائه سی ، فلسفه تاریخه صیغماز : بوفرق آنجی
افلسفه ایله او تنقید آراستنده واردر .

[*] مثلاً سلمان نظیف پک ، کچن کون تاریخک کاملاً تنقید اولدینی سولیوردی .

... تاریخ تنقید ایدلز، و تاریخده منطق یوقدر .
 بوا اساسی، حادثاته و اشخاصه تعلقی اعتباریلله، ایکی نقطه نظرده تدقیق ایتک ایجاب ایدر .
 عقل و منطقه منافی کلک و لاهل التعمین اولقی شرطیلله، اول بر قاچ وقته انتخاب ایدیلیر :
 فرانسه، حاکیت ملیه یولنده ییلرجه اختلال ایچنده قالدقندن نهایت موفق اولدقندن سوکره،
 نه دن حریتی ناپولئونک استبدادینه فدا و ناصل قالدقندن قورتولوب ایبراطورلنی قبول ایتدی ؟
 ایتدیکن اوشاقله طوعاً نزل دیمک اولان بوحادثه بی عقل و منطق البته قبول ایتز . فقط
 بوکونکی منفردله اولان بوا ایکی مزیتک او زمانکی فرانسیز ملتنده قالمش قدر اکسلیه بیکی
 واختلاک پریشانلقلرندن بیقوب دیمر بر نیجه آلتنده منتظم بر اسارت هیرانه دوشدکلی
 دوشونولورسه، بو حکمت قولایچه آکلاشیلیر . اگر بونا یارتک یاپدینی جرم ایسه، بونون
 فرانسهده شریک جرمیدی ! ناپولئون، سنت آلتنده سونلیدیکی شوجه ایله بونقطه بی پک کوزله
 ایضاح ایتشدر : « فضائلده، رزائلده هب حادثاتک تأثیریلله اولیور ! » .
 پالارک ریاستنده کی وحدت دینییه زماننده آوروپانک بوکونکی مستملکاتی یوقدی ؟ ره فورملک
 انتشاری تعقیب ایدنی تفرقه دورنده ایسه، قطعه لریک استملاک بو یوک برسرعتله تحقق ایتدی !
 حالبوکه عمومیتله وحدتک قوت، تفرقه نکهده ضعف انتاج ایتدیکی معلوم اولاسنه کوره، آوروپا
 دیگر قطنانی دور اتحادنده استملاک ایدیه ییلملیدی !!!
 بالخاصه فرانسه اختلالنده، مسئله نظریه ساحه سندن فعلیانه ده انتقال ایتش، و بالفعل تاریخه منطق
 تطبیق ایدلک ایسته نیلمشدی : مثلاً، انسانلر سزاده دور وحشتلرنده صفوتله ممتاز اولدقلرندن،
 واوندن سوکره کی زمان کاملاً سقامت و فضاحتله دولدیلندن، ملتک ماضی ایله موجود اولان بوتون
 علاقته سی کسمک تمپینده بولونمشلردی . یکی برمبدأ تاریخ اتحادی، یکی بر تقویم ایجادی، یکی
 موسم و آی اسملری اختراعی هب بوسیاست خیالیه نکه محمولایتیدی ! حقیقه فنا لیدن دو نکه قدر
 دنیا ده منطق بر حرکت تصور اولوناماز . فقط بونی یاپانلر کندیلری ییله اوماضینک تأثیریلله میذانه
 چیققلری، و اوکا قارشی کیتبه نکه ده اوکا تابع اولقی دیمک اولدیغی دوشونویورلردی .
 اگر تاریخده منطق اولسه ایدی، اختلال ارکانی تشبثلرنده موفق اولورلر و قوبدقلری اسملر
 دوام ایدردی !

127

بزم دوقسان اوچ محاربه سندن اوله عیانیل تمامیت ملکیه سنک محافظه سی انکلتزه نکه عنعناتندن
 اولدینی حالده، انکلیز مأمورلری بالقانلری آتشله یوب محاربه بی عادتاً ایتشلردی ! اوزمانکی
 انکلیز منفعتی بو حرکتله تناقض تفکیل ایدیوردی . منطق اعتباریلله بوحادثه پک قولای تنقید اولوناییلیر،
 و انکلیزلرک بلاهی قطعیت کسب ایدر ! فقط زوسییه نکه اوصره ده هندی تهدید ایتدیکی و حرکت
 حاضرلاندینی دوشونولورسه، بوتدیرک آوروپاده موسوقلرک باشنه غائبه چیقارمق کی براهون شر
 اولدینی پک قولای آکلاشیلیر . بوده اثبات ایدرکه، تاریخک بالقانلرده کی غیر معقول انکشافاته،
 انکلیز منفعتی دکل، هیچ بر قوت مانع اولامازدی . تاریخده نه وارسه مطلقاً اولاجقدی، حادثاتک
 باشقه بر شکل آلماسی امکان خارجنده ایدی !

اشخاصک اجرا آتی ده باشقه درلو محاکمه ایدیله من . مثلاً اختلال کبیرک سرکرده لری صره
 ایلله هب یکدیگرخی تولد برمشلردی ! بونلرک قاتلده، مقتولده فکرندن زیاده حادثاتک تأثیریلله

حرکت ابتدیکندن ، قابل تنقید اولاماز: فرضاً روبسپیه‌ری تعیب ایتکندنه، هانکی مؤثرانه تابع اولدیفنی کشف ایتک دهادوغرو اولور. « حکمت حکومت » اسمنده بر قوت واردرکه، او، هانکی اجتهاده ، هانکی مسلک اجتماعی به صاحب اولورسه اولسون ، موقع اقتداره چقان هر فردی کندیته رام ایدر ؛ ۱۸۴۸ اختلائی عمله‌نک سفالئی حاضرلامش ، و آراغو ایله لودرو رولن کبی عوام اردوسی سرکرده‌لرندن برهیت اجراییه وجوده کتیرمشدی. بونلر، عملیه‌ی آچلقدن قورتاراجقلردی: فقط حکومت حسابنه ملی دارالصناعه‌لر احداثه رغماً ، بر مدت صوکره خزینه‌ده پاره قالاينجه ، حکومت آرتق فابریقاورلک ایدهمدیکندن یوز اللی بیک عمله‌یه آچ قالمش وینه اختلال ایتقدی! منطق اربابی ، سوسیالیست اولدیفنی حالده عملیه‌ی آچ براقان اوزمانکی اشخاص حکومتی نه‌قولای تنقید ایدمیلیر !...

۱۸۷۹ ده ، ماق ماهون فرانسه جهوریتی ریاستندن استعفا ایدمجه ، یرینه (ژول غره‌وی) انتخاب اولومشدی: حالبوکه بوآدم ۱۸۴۸ بحرانی ائساننده جهوریت ریاستنک‌الغابنی وعظ ایتکلر مشهور ایدی !

الغدر (Agadir) حادثه‌سندن صوکره ، فرانسه حکومتی آلمانیا ایله ۴ تمبرینانی ۱۹۱۱ صرا کئش ائتلافی عقده مجبور اولمشدی . اوزمان رئیس وکلا موسیو قایو ایدی ؛ بوکوفی رئیس جهور اولان پوتنقاره ، بومعه‌ده‌دن دولایی قایویه شدتلی صورتده هجوم ایدوب اسقاط ایتش ، ونهایت یرینه کندیسی کینجه عینی معاهده‌ی درحال اعیان و مبعوثانه تصدیق ایتدیرمشدی ! تنقید ایدلیدی صورتده حرکت قابل اولسه ، هر حالده پوتنقاره اوزمان معاهده‌ی تصدیق ایتدیرمشدی ! بعضاً الک مغرط سوسیالیستلر بیله ، موقع اقتداره کینجه ، اسکی خولپالرینه وداع ایدوب حکمت حکومته ساریلقدن باشقه چاره بولامایورلر . هرملکتک مختلف مسلکیده بلکه یوزلجه فرقه‌لری اولدیفنی حالده ، حکومتلر ، هرهانکیسینک ائده اولورسه اولسون ، آتقیق ایکی سیاستدن برینه اتباع ایتک وضعیتنده‌در : یا محافظه‌کارلق، یا تجمدد پرورلک ...

تاریخک اشخاصی ، بر پیسه‌سک آقتورلرینه بکنزه : مقدارنک اولنره ازبرلندیکی روللردن باشقه برشی یایامازلر. قابل اولسه ایدی ، ناپولئون یاپاردی .

بالغانلرک تاریخ سیاسینه حائد بر کتابده ، بالآخره داخلیه ناظری اولان برفوسپودینک ، مبعوث اولق ایچون دائرة انتخابیه‌سنده اهالی به ایراد ایتدیکی شایان‌دقت برنطق واردی : مستقبل ناظر ، اطرافنده‌کی کویلیلره برچوق شیتلر آراسنده برده کوپری یاپدیراجقنی وعد ایدر. سامعلک بری‌کوبک نه‌ری اولمادیقنی اخطار ایدمجه ، غوسپودین : — سزه برده نه‌کترنه‌جکم ! دیمش ... اشخاص تاریخیه‌نک تنقیدنده ، بومبعوثک بووعدیلر محال اولان نتیجه‌سی پک کوزل بر معیار اعتدال اولاییلیر .

اسماعیل صامی

تاریخ قنمزه : ائد ایضاحات

— رفت پاشانک وفاتی مناسبتیه — — مابعد —

فانح عصری ، کنیش ادبی وعلی صفحاتی حاوی بر دوره کبی تدقیق اولونه‌بیلیر : بالذات کندیکنک دیوانی صنعتکارانه اوصاف ایله تاریخمزمده یاشایور . حقنده هنوز انتقادی حائر بر مقاله